

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Εἰσαγωγή.

1. Τὰ δύο μεγάλα τῆς 13^{ης} ἑκατονταετηρίδος φιλοσοφήματα, τὸ τοῦ Θωμᾶ καὶ τοῦ Σκότου, ἀποτελοῦσιν οὐ μόνον τὴν κορύφωσιν τῆς τοῦ μέσου αἰῶνος διανοήσεως ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφετηρίαν δύο Σχολῶν, αἵτινες κατέρχονται μέχρι τοῦ τέλους τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ ἀκριβέστερον εἰπεῖν μέχρις αὐτῶν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἀμφότεραι αἱ Σχολαὶ, ἡ τε θωμαϊκὴ καὶ ἡ σκωτικὴ, παρεδέχοντο μὲν τὰ καθόλου ὡς ἀληθῆ καὶ πραγματικὰ ἀλλ' ἐν τῷ διορισμῷ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰ καθ' ἑκαστα διίσταντο πρὸς ἄλλήλας. Πλὴν τούτων ἀνεφάνη ἀρχομένου τοῦ 14^{ου} αἰῶνος καὶ τρίτηι ἀντίθετος καὶ πολεμίᾳ ἀμφοτέρων Σχολή, ἡ ὀνοματοχρατική. Ἐνῷ ἡ θεωρία αὕτη ἐν τῇ πορείᾳ τῆς 12^{ης} καὶ 13^{ης} ἑκατονταετηρίδος κατεβλήθη καὶ ἡφανίσθη; ἀναφαίνεται καὶ πάλιν ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ 14^{ου} αἰῶνος· ἀνακαινίζεται διὰ τοῦ Ὁκκάμου καὶ τοσοῦτον εὔδοκιμεῖ, ὥστε ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς Σχολῆς μέχρι τέλους τοῦ μέσου αἰῶνος διατηρηθείσης. Τέλος εἰς τὰς εἰρημένας Σχολὰς προστίθεται ἡ τῶν Γερμανῶν μυστικῶν. Αὕτη ἀρχεται περὶ τὸ τέλος τῆς 13^{ης} ἑκατονταετηρίδος καὶ διήκει μέχρι τῶν τελευταίων τοῦ μέσου αἰῶνος χρόνων. Προστάται τῆς μυστικῆς φιλοσοφίας ἡσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἴεροκήρυκες διδάσκοντες αὐτὴν οὐχὶ ἐν τῇ σχολικῇ λατινικῇ ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ λαοῦ γλώσσῃ. Προυθυμοῦντο δ' ἵνα

B. Landry καὶ ὁ E. Longpré. Μέγα δ' εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἀπόδειξις τῆς νοθείας τῶν τοιῶν συγγραμμάτων (De perfectione statuum, De rerum principio, Theorematata), ἵσε ἔδεισε νὰ γίνῃ ἀναθεώρησις τοῦ Σκωτικοῦ φιλοσοφήματος. Ἐκ τῶν περὶ Σκότου διαλαβόντων μνημονευτέοι πλὴν τῶν ἡδη εἰρημένων οἱ ἔξις: B. Hauréau, Hist. de la philos. scol. 2^ο, 161 ἔξ. — C. Harris, Duns. Scotus, 2 τομ. 1927. — E. Gilson, Avicenne et le point de départ de D. Scot. (ἐν Arch. d'hist. doctrin. et litt. du moyen âge, σ. 89 ἔξ. 1927). Πρβλ. Überweg—Geyer, 765 ἔξ.

διὰ τῆς μυστικῆς θεωρίας προβιβάσωσι τὸν λαὸν εἰς τέλειον χριστιανικὸν βίον καὶ ἐπεκαλοῦντο οὐ μόνον τοὺς πατέρας τῆς ἔκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοὺς «προστάτας τῆς Σχολῆς» καὶ μάλιστα τὸν Ἀριστοτέλη, διὸ οὐ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ στηρίξωσι τὰ ἑαυτῶν διδάγματα.

2. Κατὰ τὴν πρόκειμένην περίοδον τῆς φιλοσοφίας τὸ περιεχόμενον δὲν μεταβάλλεται, διότι οἱ τῆς 14^{ης} καὶ 15^{ης} ἑκατονταετηρίδος φιλόσοφοι στοιχοῖσι κατ’ οὐσίαν ταῖς ἀρχαῖς τῶν μεγάλων σχολαστικῶν τοῦ 13^{ου} αἰῶνος¹. Ἀλλὰ ή μορφὴ ὑπέστη οὐ μικρὰν κατάπτωσιν. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ γλῶσσα καθίστατο διπημέραι ἀπειρόκαλος καὶ ἀτεχνος· ἡ λέξις ἀπέβαινε δύσκαμπτος καὶ ἄκοιτιψις καὶ η τέως μελιχρὰ καὶ ψέουσα ἐκρρασίς κατὰ μικρὸν ἐξέλιπε. Δεύτερον δὲ ἡ ἐν τῷ 13^ῳ αἰῶνι κατ’ ἀριστοτελικὸν πρότυπον εἰσαχθεῖσα μέθοδος ἡσκήθη εἰς ὑπερβολὴν καὶ ἐξετράπη. Διαλαμβάνοντες οἱ μεταγενέστεροι σχολαστικοὶ περὶ τίνος ζητήματος προσάγουσι πάσας τὰς ὑπαρχούσας γνώμας μετὰ τῶν λόγων, ἐφ’ ὃν αὗται ἐρείδονται· εἴτα ἀνασκευάζουσι τοὺς λόγους τῶν ψημίζομένων σφαλερῶν γνωμῶν, ὕστερον δὲ πάλιν ἐπάγουσι τὰς δύνατὰς ἀντιλογίας κατὰ τῶν ἀναιρετικῶν λόγων καὶ οὕτως ἐφεξῆς χωρόοῦσιν, ὥστε ποιοῦσι δύσκολον τὴν διατήρησιν τῆς ἀλληλουχίας καὶ τὴν παρακολούθησιν τῆς θέσεως. Τρίτον δὲ ἡ τῶν διαφόρων Σχολῶν διάκρισις συνεβάλλετο ὅπως οἱ σχολαστικοὶ ἀντέχωνται στερεῶς τῶν ἀρχῶν τῆς ἴδιας ἔκαστος Σχολῆς καὶ ὑπερμαχῶσιν αὐτῶν κατὰ τῶν ἀλλων. Ἀντὶ τοῦ νὰ ζητῶσιν δρυμοὺς λόγους ἡσκουν πολλάκις τὴν δξύνοιαν εἰς σοφιστικὰς λεπτολογίας· διὸ ἔλειπε πολλαχῶς ἡ ἐπιστημονικὴ σεμνότης καὶ τὴν θέσιν αὐτῆς κατεῖχεν ἡ ἐπίδειξις. Αἱ δημόσιαι συζητήσεις ἐξετρέποντο εἰς ἐμπαθεῖς ἔριδας καὶ τοσοῦτο παρεβλάπτετο ἡ γαλήνη καὶ ἡ εὐπρέπεια, ὥστε παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐκδίδωσιν οἱ πάπαι καὶ οἱ ἐπίσκοποι αὐστηρὰς διαταγὰς πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα, τὰ εἰς τὴν μορφὴν ἀναφερόμενά ἔλαττάματα τὸ περιεχόμενον τῆς φιλοσοφίας δὲν μετεβλήθη. Καὶ ὕστερον δὲ οἱ σχολαστικοὶ δὲν ἤγαγον εἰς ἀντίθεσιν φιλοσοφίαν καὶ θεολογίαν· ἡ ἀπόφανσις, ὅτι δύναται νὰ είναι τι φιλοσοφικῶς ἀληθὲς καὶ θεολογικῶς ψευδὲς καὶ τάναπαλιν, κατεπολεμήθη οὐχ ἡτούν καὶ ὑπὸ τῶν νεωτέρων σχολαστικῶν².

¹ Εἰρήσθω δ’ ὅμιως ὅτι ὁ ἐπιστημονικὸς ζῆλος ἐμειώθη σφόδρᾳ ἐν τοῖς πνευματικοῖς κέντροις, ἢτοι ἐν τοῖς ψημοκευτικοῖς τάγμασι καὶ τοῖς πανεπιστημίοις. Πολλὰ νέα πανεπιστήμια ιδρύθησαν καὶ τὸ περίφημον τῶν Παρισίων διὰ πολλὰς αἰτίας ἀπώλεσε τὴν προτέραν αἴγλην καὶ τὸν διεθνῆ ἡρακτῆρα.

² Σποραδικαὶ ἐξαιρέσεις εὑρίσκονται ἐν ταῖς Σχολαῖς, εἰς ἃς περὶ τὸ

"Η τε ὄνοματοκρατικὴ καὶ ἡ πραγματοκρατικὴ (θωμικὴ καὶ σκωτικὴ) θεωρία, ποιά τις ἀβερροϊκὴ τάσις καὶ ἡ μυστικὴ φιλοσοφία ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῆς τελευταίμενης ταύτης περιόδου¹.

Α' ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΟΝΟΜΑΤΟΚΡΑΤΙΚΟΙ

§ 1. Αὐρέολος καὶ Δουράνδος.

1. Πέτρος Αὐρέολος. Ή εἰς τὰ ἀκρα ἔντασις τῆς πραγματοκρατικῆς θεωρίας ἐπήγειρεν ἀντίδρασιν καὶ ἤγαγεν εἰς τὴν ὄνοματοκρατικήν· οἵτινες προηλθόντες ἐκ τῆς σκωτικῆς καὶ τῆς θωμικῆς Σχολῆς φιλοσοφῷ ὄνοματοκρατικοῖ. Πρῶτος σκωτικὸς τὴν ὄνοματοκρατικὴν διδασκαλίαν θεραπεύσας εἶναι ὁ Πέτρος Αὐρέολος (Petrus Aureoli ή Aurioli, Pierre d'Auriole). Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Gourdon (βορείωφ μέρει τῆς κομιτείας Quercy), ἐσπούδασε δ' ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῶν Παρισίων· ἐδίδαξεν ἐν Βονιφαρίᾳ καὶ Τολώσῃ καὶ τέλος ἐν Παρισίοις, ἔνθα ἐκτίσατο τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν «doctor abundans» ή «doctor sacundus»· κατέστη τῷ 1321 ἐπίσκοπος καὶ ἐτελεύτησεν ἀρχομένου τοῦ 1322 ἐν Ἀβινιῶνι. Κυριώτατα ἔργα αὐτοῦ εἶναι ὑπόμνημα εἰς τὰς γνώμας τοῦ Λομβαρδοῦ καὶ Quodlibeta², ἐν οἷς καταπολεμεῖ μάλιστα τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θωμᾶ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐκφαίνων ὄνοματοκρατικὰς θεωρίας. Εἰ καὶ μηδενὶ ιδιαιτέρως πρόσκειται, προτιμᾶ ἐκ τῶν θεολόγων τὸν Λύγουστῖνον καὶ ἔξαίρει ἐκ τῶν φιλοσόφων τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Ἀβερρόην. Διακρίνει τὸ δὲ καθ' ἑαυτὸ

τέλος τοῦ μέσου αἰώνος εἰσήχθη πάλιν ἡ ἀραβικὴ φιλοσοφία. Ρητέον δ' ὅτι ὁ τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τῆς θεολογίας χωρισμὸς ἐν τῇ ἐννοίᾳ, δτι ἐκείνη πρέπει νὰ είναι ίδια καὶ διάφορος ταύτης ἐπιστήμης, ἔξηρθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων σχολαστικῶν. Τοῦτο δὲν ἥτο καὶ δίδαγμα, διότι ἐγένετο ἡδη ὑπὸ τῶν μεγάλων τοῦ 13ου αἰώνος φιλοσόφων.

¹ "Επιθ. La fin du Moyen âge. Histoire générale publiée sous la direction de L. Halphen et Ph. Sagena. Ἐν Παρισίοις 1931.

² Τὸ περιεκτικὸν ἔργον (Commentarii in libros quatuor sententiarum) ἔσχε δύο συντάξεις, ὃν ὁ χρόνος ἀμφισβητεῖται· ἡ ἔκδοσις τῆς δευτέρας συντάξεως ἐγένετο τῷ 1596. Ὅπὸ τοῦ αὐτοῦ συνεγράφησαν πραγματεῖαι De paupertate et usu paupere, De conceptione B. Mariae Virginis, Repercussionum editum contra adversarium innocentiae Matris Dei καὶ Breviarium Bibliorum ή Compendium sacrae Scripturae. (Περὶ ὄλλων ἔτηγρτικῶν ἔργων Ιδὲ Valois (515—518).

καὶ τὸ δὲ ὃς φαινόμενον, τουτέστι διαστέλλει τὸ δὲ οἶον ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει ἀπὸ τοῦ δύντος οἶον φαίνεται εἰς τὴν νόησιν ἔξομοιουμένην πρὸς ἔκεῖνο¹. Ἡ μὲν μόρφωσις τοῦ φαινομένου πρᾶγματός τινος ἐν τῷ νῷ λέγεται *conceptio*, τὸ δὲ πρᾶγμα, καθ' ὅσον φαίνεται, καλεῖται *conceptus*². Τὸ φαινόμενον τοῦτο (*conceptus, forma specularis*) εἶναι τὸ κυρίως ὑποκείμενον τῆς γνώσεως, εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ νοῦ θεωρούμενον δὲ³. Ἀλλὰ τὰ φαινόμενα τῶν δύντων, τὰς ἐννοίας καὶ τὰ καθόλου, σχηματίζει δὲ νοῦς, δὲν δημιουργεῖ δὲ φύσις⁴. Κατ' ἀλήθειαν καὶ ἐξ ἀντικειμένου ὑπάρχουσι μόνον τὰ καθ' ἔκαστον, διὸ καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος⁵. Πᾶν πραγματικὸν εἶναι δὲ τοιοῦτο ἀτομικὸν καὶ, ἀν ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἀρχῆς τῆς ἀτομικότητος, αὕτη πρέπει νὰ θεωρηθῇ μόνον ὡς δὲ δρᾶσαι αἵτια δὲ τὴν ὑπαρχεῖν εἰς τὸ πρᾶγμα παρέχουσι.

Συνακόλουθος πρὸς τὴν ὁνοματοκρατικὴν θεωρίαν τοῦ Αὐγεόλου εἶναι δὲ γνώμη αὗτοῦ ὅτι πηγὴ τῆς γνώσεως καὶ κοιτήσιον τῆς ἀληθείας εἶναι δὲ ἐμπειρία καὶ ὅτι δὲ γνῶσις τοῦ καθ' ἔκαστον εἶναι πολλῷ μειολογωτέρα τῆς γνώσεως τοῦ καθόλου⁶. δὲ ἐμπειρία εἶναι δὲ ἀρχὴ

¹ In sent. I, 70. B. «De natura enim intellectus est, quod facta assimilatione eius ad rem per ipsam formalem similitudinem statim res capit esse *apparens*, ita quod ibi est considerare rem illam et apparentiam, qua formaliter dicitur esse in prospectu». I, 531 b A B «res cognita est *apparens*, praesens, objecta et oblata intellectui nee non et in prospectu aut conspectu illius».

² Aut. I. dis. 9. art. 1.

³ Aut. I, dis. 9. art. 1. «Res ipsae conspicuntur mente, et illud, quod intuemur, non est forma alia *specularis* sed ipsamet res habens esse *apparens*, et hoc est mentis *conceptus* sive notitia *objectiva*.

⁴ Aut. I, dis. 23, art. 2. «Manifestum est quod ratio hominis et animalis, prout distinguitur a Socrate, est fabricata per intellectum nec est aliud nisi *conceptus*».

⁵ Aut. I, 144 a F «Omnis res eo, quod est, singularis est, et eo ipso, quod est indifferens et communis ratio, est *concepta*. Ideo quaerere aliquid, per quod res, quae extra intellectum est, est singularis, nihil est quaerere....omnis res est se ipsa singularis et per nihil aliud». Άτ διακρίσεις τῶν ἐννοιῶν ἔρμηνεύονται ὑπὸ τοῦ Αὐγεόλου ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς συμπληρωματικῆς τῶν ἐντυπώσεων καὶ τῶν φαινομένων. Ενθ. ἀνωτ. I, 66 β. B.

⁶ Aut. I, 816 bC «Scientia, quae attingit ad quiditates, non attingit ad res, prout sunt, sed sub alio modo, quem in essendo non habent, notitia vero individui demonstrati attingit ad rem, prout est. Ergo no-

τῆς ἐπιστήμης¹, ή δὲ γνῶσις τοῦ μερικοῦ ὑπάρχει σαφεστέρα καὶ βεβαιοτέρα τῆς τοῦ καθολικοῦ². Ὡσαύτως ἔγκρίνει τὸν τῆς οἰκονομίας νόμον, καθ' ὃν ὀφείλομεν εἰς ἔριμην τῶν πραγμάτων νὰ θέτωμεν ἀρχὰς ως οὗτον τε ἐλαχίστας³.

2. Γουλιέλμος Δουράνδος. (Durandus de S. Porciano). Ἐκ τῆς θωμακῆς Σχολῆς προελθὼν ἐτράπη εἰς τὴν ὀνοματοκρατικὴν θεωρίαν δι Γουλιέλμος Δουράνδος. Οὗτος περὶ τὸ 1270—75 γεννηθεὶς εἰσῆλθε Δομινικανὸς εἰς τὸ ἐν Παρισίοις μοναστήριον τοῦ ἀγίου Ἰακώβου· τῷ 1312 ἐγένετο διδάκτωρ τῆς θεολογίας καὶ μετὰ ἐν ἕτος ἐκλήθη διδάσκαλος εἰς Ἀβινιῶνα. Διεξαγαγὼν δ' ἐπιτυχῆ πρεσβείαν κατέστη ἐπίτικος τοῦ Λίμου (1317), ὥστερον τοῦ Λε Ρυ (1318) καὶ τέλος τοῦ Μεαιχ (1326), ἔνθα καὶ ἀπέθανε τῷ 1334. Ὁ εὐδόκιμος ἀνήρ, δι προσαγορευόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ *doctor modernus* καὶ ὑπὸ τῶν μετέπειτα *doctor resolutissimus*, συνέγραψεν ἀλλα τε πολλὰ⁴ καὶ δὴ καὶ ὑπόμνημα εἰς τὰς γνώμας τοῦ Λοιβαρδοῦ⁵. Ἐν τῇ δυτο-

bilius est cognoscere rem individuatam et demonstratam, quam eam cognoscere per modum abstractum et universalem.

¹ Μείζονα σπουδαιότητα ἀπονέμει δι Αὐρεόλος εἰς τὴν ἐσωτερικήν, τὴν ψυχολογικήν, ἐμπειρίαν.

² Αὐτ. 1, 25 aF. 817 aE.

³ Αὐτ. 1, 319 bB. 2, 189 aC. — Περὶ τοῦ Αὐρεόλου ἔπιθ. *B. Hauréau*, Hist. de la Philos. scol. 2, 315 ἔξ. — *H. Denifle*, Chart. Univ. Paris 2, 225 ἔξ. — *N. Valois*, Hist. litter. de la France 33, 479 ἔξ. — *R. Dreiling*, Der Konzeptualismus in der Universalienlehre des Franz. Petrus Aureoli, 1913. — *F. Pelsler*, ἐν Theol. Revue 23, 448 ἔξ.

⁴ Ἐργα αὐτοῦ είναι αἱ *Quaestiones disputatae*, *Quolibeta* διπτὰ συνταχθέντα τὸ μὲν ἐν Παρισίοις (1312) τὸ δὲ ἐν Ἀβινιῶνι (1314—16), *Tractatus de habitibus*, *Quaestiones de libero arbitrio*, ὑπομνήματα εἰς τὸν Α. Παῦλον καὶ ὅμιλα, ἦτι δὲ πραγματεῖαι *De paupertate Christi et apostolorum* (1322), *De origine potestatum et juris dictionum*, *quibus populus regitur* (1329), *De visione Dei*, *quam habent animae sanctorum ante iudicium generale* (1333).

⁵ Τὸ ὑπόμνημα συνέταξεν δι Δουράνδος τῷτος. Τὸ πρῶτον συνέγραψε πρὸ τοῦ 1308 ἀποκλίνων τοῦ Θωμᾶ καὶ ἀντιμαχόμενος πρὸς τὸ οἰκεῖον τάγμα. Ἀλλ' ἀπειληθεὶς ὑπὸ τῶν ἀντιφρογούντων ἡγαγκάσθη νὰ προβῇ εἰς δευτέραν σύνταξιν αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἀπήλειψε τὰ σκανδαλίζοντα ζητήματα. Πλὴν ὅμως κατεδικάσθη ως ἐν πολλοῖς ἀφιστάμενος τοῦ Θωμᾶ καὶ ἐδέησε νὰ δικαιολογηθῇ. Τρίτη δὲ σύνταξις, ἐν ᾧ δι συγγραφεὺς ἐν πολλοῖς ἐπανήρχετο εἰς τὰς ἀρχῆς εν αὐτοῦ γνώμας, ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἑτῶν 1317 καὶ 1327. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο,

λογίζει διακρίνει τρίτη είδη δύντον, τουτέστι τὸ δύν καθ' ἑαυτόν, τὸ δύν ἐν ἑτέρῳ καὶ τὸ δύν πρὸς ἄλλο. Καὶ δύντα μὲν καθ' ἑαυτὰ εἶναι τὰ ὑποκείμενα, δύντα δὲ ἐν ἑτέροις εἶναι τὰ ἀπόλυτα συμβεβηκότα, δύντα δὲ πρὸς ἄλλα εἶναι αὐταὶ· αἱ ἀναφοραὶ (*relationes*)¹. Αἱ ἀναφοραὶ ἀνήκουσιν εἰς τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως διατεταγμένα κατ' ἀναγκαῖαν πρὸς ἄλληλα σχέσιν καὶ ἐπομένως εἰς τὰ ἔχοντα πραγματικὴν συνάφειαν καὶ ἀλληλουχίαν². Διακρίνεται δὲ κατ' ἄλληθειαν ἡ ἀναφορά, ἥτις εἶναι ἀπλοῦς τρόπος ὑπάρχειν (*modus essendi*), ἀπὸ τῆς οἰκείας βάσεως, οὐδὲ προσποιεῖ ἐκείνην εἰς τὸ δύν σύνθετιν διότε «οἱ τρόποι δὲν εἶναι δύντα»³. Πραγματικὰ ἀριθμοὶ δύντα εἶναι τὰ καθ' ἔκαστον, οὐχὶ τὰ καθόλου. Ἡ γενική, λέγεται, ἔννοια γίνεται ἐκ τούτων, διὰ πυραβάλλοντες εὑρίσκομεν πολλὰ δικτοὺς ἄλλιλοις καὶ κατὰ τὴν διμοιότητα θεωροῦμεν τὰ πολλὰ ὃς ἐν νοοῦμεν τὰ καθ' ἔκαστον κατὰ τὴν διμοιότητα καὶ παρορῶμεν τὴν ἐν αὐτοῖς διαφοράν. Τὸ καθόλου λοιπὸν δὲν υπάρχει ἀληθῶς ἐν τοῖς οὖσιν⁴ ἀλλ' εἶναι μόνον τοῦ νοῦ ἡμῶν ἐπιγέννημα⁵. Καθόλου

οὗ τὰ μὲν δύο πρῶτα βιβλία ἔχουσι μεγάλην τὸ δὲ τρίτον ἐλαχίστην ἐπεξεργασίαν, ἔξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Παρισίοις τῷ 1508 καὶ ὑστερόν πολλάκις, τέλος δὲ ἐν Βενετίᾳ τῷ 1571 καὶ 1586. — Περὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν δργῶν τοῦ Δουράνδου διαλαμβάνει ἐκτενῶς ὁ J. Koch (Durandus de S. Porciano, 1927), ἐν Beiträge 1, δ ἔργ.

¹ In. I. sent. 1, dist. 33. qu. 1.

² Λόγ. dist. 31. qu. 1 «relata realia ex natura sui fundamenti habent inter se necessariam coexigentiam ratione fundamenti». Λόγ. dist. 30. qu. 2 «In creaturis realis relatio requirit dependentiam in relato».

³ Λόγ. dist. 33. qu. 1 «relatio est alia res a suo fundamento, et tamen non facit compositionem».

⁴ Λόγ. 2, dist. 3. qu. 7, 8 «frivolum est dicere, quod universalitas fiat in rebus quia universalitas non potest esse in rebus sed solum singularitas». Επειδὴ πραγματικὴν ὑπαρχίαν ἔχει μόνον τὸ καθ' ἔκαστον, ἐπεταῖ ὅτι δὲν υπάρχει ἀρχὴ τῆς ἀτομικότητος, πλὴν ἐάν τις εἴπῃ τοιαύτην τὰς ἀρχὰς τῆς φύσεως, τουτέστι τήνδε τὴν ὑλὴν (haec materia) καὶ τόδε τὸ εἶδος (haec forma). Λόγ. dist. 3. qu. 2, 14. «Dicendum, quod nihil est principium individuationis nisi quod est principium naturae et quidditatis». . . .

⁵ Λόγ. 2, dist. 3. qu. 7, 9 «Sed esse universale non est conditio realis sed rationis». προβλ. qu. 5, 28 «Universale, i.e ratio vel intentio universalitatis, non est prius objectum intellectus nec praeexistit intellectioni, sed est aliquid formatum per operationem intelligendi, per quam res secundum considerationem abstrahitur a conditionibus individualibus, in qua operatione intellectus abstrahens habet pro termino a quo singulare, a quibus abstrahit».

καὶ καθ' ἔκαστον σημαίνουσιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γνώσει ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πλὴν...ὅτι ἔκεινο μὲν ἀορίστως τοῦτο δὲ δρισμένως¹. Διὸ οὐ μὲν γνῶσις τοῦ καθόλου εἶναι ἀσαφής καὶ συγκεχυμένη (*cognitio confusa*) οὐ δὲ τοῦ καθ' ἔκαστον σαφής καὶ εύχρινής². Πρὸς ἔξηγησιν τῆς γνώσεως πεωρεῖ δι φιλόσοφος περιττὰς τὰς εἰκόνας (*species*) καὶ οὐ μόνον τὰς νοητὰς ἄλλαν καὶ τὰς αἰσθητὰς εἰκόνας διαρρήδην ἀρνεῖται³. Ὁπότε δὲ νοηταὶ εἰκόνες δὲν ὑπάρχουσιν, οὐδεὶς ἐπιτρέπεται λόγος διακρίσεως ἐνεργείᾳ καὶ δυνάμει χοῦ. Αἰδομένης τῆς τοιαύτης διακρίσεως συναίρεται καὶ δι ισχνοτητὸς ὅτι οὐ γνῶσις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ καθόλου καὶ ὅτι οὐ νοῦς χωρεῖ ἀπὸ τοῦ καθόλου καὶ ἀορίστου εἰς τὸ καθ' ἔκαστον καὶ δρισμένον. Ἐκ τοῦ ἐναντίου οὐ γνῶσις ἀρχεται ἀπὸ τοῦ καθ' ἔκαστον καὶ μεταβαίνει εἰς τὸ καθόλου⁴. Ἡ δὲ ἀλήθεια ἔγκειται ἐν τῇ συμφωνίᾳ τῆς ἐννοίας πρὸς τὸ πρᾶγμα⁵ εἶναι ἀναφορὰ τοῦ πράγματος, καθ' ὃσον νοεῖται, πρὸς ἕαυτὸν καθ' ὃσον ὑπάρχει⁶.

Η τοῦ θεοῦ γνῶσις δὲν δύναται νὺν εἶναι ἔμμεσος, διότι αὕτη προϋποθέτει τὴν ἄμεσον ἄλλ' ἄμεσος γνῶσις τοῦ θεοῦ εἶναι ἀδύνατος. Ἡ δὲ φυσικὴ τοῦ θεοῦ γνῶσις οὐ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ εἶναι μόνον συγκεχυμένη· αἱ τῆς ἐννοίας ἔκεινου ἔξηγήσεις δηλοῦντι γενικόν τι καὶ τῶν δημιουργημάτων ἀνάλογον, οὐχὶ τὴν ίδιαν τοῦ θεοῦ οὐσίαν.

¹ Αὐτ. 2, dist. 3, qu. 2, 14 «*Natura universalis et individua seu singularis sunt idem secundum rem, differunt autem secundum rationem, quia quod dicit species indeterminate, individuum dicit determinate; quae determinatio et indeterminatio sunt secundum esse et intelligi; Universale enim est unum solum secundum conceptum, singulare vero est unum secundum esse reale. Nam sicut actio intellectus facit universale, sic actio agentis naturalis terminatur ad singulare».*

² Αὐτ. 4, dist. 49, qu. 2, 8.

³ Αὐτ. 2, dist. 3, qu. 6, 10 ἐξ.

⁴ Αὐτ. 2, dist. 3, qu. 7, 7 «*Primum cognitum ab intellectu non est universale sed singulare*». αὐτ. qu. 7, 12 «*ergo intellectus abstrahens prius intelligit singularia quam universale*». . . . Προβλ. καὶ dist. 3, qu. 5, 28 «*consideratio singularium praecedit universale abstractum ab illis iuxta illud primo de anima: Universale autem nihil est aut posterius est*».

⁵ Αὐτ. 1, dist. 19, qu. 3 «*Veritas et conformitas rei, ut intellecta est, ad se ipsam secundum illud quod est*».

⁶ "Εὐθ. ἀνωτ. «*Veritas non est nisi relatio rationis eiusdem ad se ipsum secundum aliud et aliud esse, sc. secundum esse intellectum et esse reale*».

Πρὸς δὲ εἴτε τὰ δημιουργήματα δὲν εἶναι ὅμοια τῷ θεῷ οὐδὲ ἀποκαλύπτουσι τὴν ὅλην αὐτοῦ δύναμιν¹. Αἱ ἐν τῷ θεῷ ἰδέαι δὲν πρέπει νὰ ἔκληφθῶσιν ὡς γνωστικοὶ λόγοι, ὡς νοητὰ εἰδη (*species intelligibles*), διὸ ὅν ἔκεινος νοεῖ τὰ δύντα, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ὑποκείμενα τῆς νοήσεως αὐτοῦ, τὰ εἴτε τὰ δύντα ὡς νοοῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Καὶ ἐπειδὴ νοεῖ πολλὰ καὶ διάφορα δύντα, πρέπει νὰ διμολογήσωμεν ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῷ αὐτῷ πολλαὶ καὶ διάφοροι ἰδέαι². Μόνον καταχρηστικῆς δύναται γένεσις καρακτηρισθῆ³ ἡ θεῖα οὐσία ὡς ἰδέα, ἰδεατὸν πρότυπον τῶν δύντων, καθ' ὃσον τὰ δημιουργήματα μιμοῦνται τελειότητάς τινας τοῦ θεοῦ, τὴν οὐσίαν, τὴν ζωήν, τὴν γνῶσιν, τὴν βούλησιν κ.τ.τ.⁴.

Ο κόσμος οὐτε ἀΐδιος εἶναι οὐτε τελειότατος, διότι ἡδύνατο ὁ θεὸς καὶ τελειότερον τοῦ ὑπάρχοντος νὰ ποιήσῃ⁵. Ἡ δὲ ψυχὴ εἶναι οὐσία ἀπλῇ καὶ ἀύλος καὶ νοερά, χωριστὴ ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ ἀθάνατος⁶ ἐδημιουργήθη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ δημιουργηθεῖσα ἡνῶθη τῷ σώματι ὡς εἶδος αὐτοῦ⁷. Αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς διακρίνονται ἀπὸ τῆς οὐσίας αὐτῆς⁸ ἡ δὲ βούλησις καὶ ἡ νόησις διακρίνονται ἀλλήλων μόνον σχετικῶς, καθ' ὃσον εἶναι διάφοροι ἐνέργειαι μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ψυχῆς⁹. Ἡ βούλησις ὅμως εἶναι προτέρα καὶ ὑπερτέρα τῆς νοήσεως καὶ πορίζει τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἀΐδιον εὐδαιμονίαν¹⁰. Ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερία δὲν εἶναι ἴδια δύναμις ἀλλ' ἴδιότης δύο τῆς ψυχῆς δυνάμεων, τῆς νοήσεως ἡμα καὶ τῆς βούλήσεως¹¹.

Ο Δουράνδος, ἐφ' ὃν ἔσχε φοτὴν Ἐρρίκος ὁ ἐκ Γάνδης καὶ ὁ Δούνσιος Σκῆτος, ὑπῆρξε φιλόσοφος καινοτόμος· ἀπέστη σφόδρα Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτου καὶ ὑπὸ πολλῶν ἵσχυρῶς ἐπολεμήθη¹². Οὗτος

¹ Ili. 1. sent. prol. qu. 3, 8. Aut. 1, dist. 3, qu. 2, 9.

² Aut. 1, dist. 36. qu. 3, 11. 4, 5.

³ Enth. ἀνωτ. qu. 3, 22. 25. 4, 5.

⁴ Aut. 2, dist. 1. qu. 3, 9 ἐξ dist. 17. qu. 1.

⁵ "Οτι ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ εἶδος τοῦ σώματος, φαίνεται τῷ φιλοσόφῳ τούτῳ ὡς αὐτόδηλον ἀλλ' ἡ ἀθανασία αὐτῆς δὲν θεωρεῖται ὡς ἀποδεικτή. Aut. 2, dist. 17. qu. 1. 2, 7. dist. 18. qu. 3, 4.

⁶ Σημειῶδες ὅτι κατ' αρχὰς μὲν παρεδέχετο ὁ Δουράνδος τὴν διάκρισιν τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς ἀλλ' ὑστερὸν ἡρνεῖτο τοιαύτην διάκρισιν ὡς πρὸς τὰς φυτικὰς δυνάμεις. Enth. ἀνωτ. dist. 3. qu. 2.

⁷ Aut. 3. dist. 2, 37. 4, 8.

⁸ Aut. 1, dist. 1. qu. 1.

⁹ Aut. 2, dist. 24. qu. 1, 4 ἐξ.

¹⁰ Κατεπολέμησαν τὸν Δουράνδον ἄλλοι τε πολλοὶ τῶν συγχρόνων καὶ μά-

μετὰ τοῦ Αὐρεόλου¹ ὑπερεμάχησαν τῆς ὀνοματοκρατικῆς θεωρίας, ἵς κύριος ἀνακαινιστής κατὰ τὴν προκειμένην περίοδον ἐγένετο ὄμολογουμένως ὁ "Οκκαμος"².

§ 2. Γουλιέλμος "Οκκαμος".

1. **Bios καὶ συγγραφή.** Ο Γουλιέλμος³ ἐγεννήθη ὅλιγον πρὸ τοῦ 1300 ἐν τῷ χωρίῳ Occam (Ockham) τῆς Ἀγγλικῆς κομιτείας Surrey, δοθεὶς καὶ τὸ δνομα ἔλαβεν. Ἐξεπαιδεύθη δὲ ἐν Ὀξφορίᾳ, ἐνθα καὶ ἐδιδάξεν. Ἐν τῇ τότε ἐπισυμβάσῃ ξριδι μεταξὺ Βονιφατίου τοῦ γον καὶ Φιλίππου τοῦ ὥραίου ἐτάχθη ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ ὑπερεμάχησεν αὐτοῦ κατὰ τοῦ πάπα. Οὐχ ἡττον σιφοδρός ἐπῆλθε κατὰ τοῦ διαδόχου τοῦ εἰρημένου πάπα, Ἰωάννου τοῦ 22^{ου}, διὸ ἐχαρακτήρισεν ὡς αἰρετικόν. Ὅτε δὲ ἐμελλε νὰ δικασθῇ ἐν Ἀβινιῶνι διά τινας διδασκαλίας, κατέφυγεν ἐκεῖθεν μετά τιγων φίλων εἰς Πίζαν πρὸς τὸν Λουδοβίκον τῆς Βαναρίας καὶ ἐβοήθησεν αὐτῷ κατὰ τοῦ πάπα. Τὴν πρὸς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον σχέσιν τοῦ Οκκάμου ἐμφαίνεται ἡ ἀπόφανσις αὐτοῦ «Τu me defendas gladio, ego te defendam calamo». Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος ἐπεχείρησε νὰ διαλλαγῇ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀλλ ἀγνωστον διὸ ἐπέτυχεν. Ἐτελεύτησε δὲ ἐν Μονάχῳ (τῷ 1349 ή 1350) καταλιπὼν τὰ ἔξης κυριώτατα ἔργα: ὑπόμνημα εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν γνωμῶν τοῦ Λοιβαρδοῦ⁴ καὶ συντομώ-

λιστα ὁ *Herneus Natalis*, δ *Petrus de Palude*, δ *Ιωάννης ὁ ἐκ Νεαπόλεως* (*Quaestiones disputatae*) καὶ δ *Δουρανδέλλος* (σελ. 736).

¹ Περὶ Δουράνδου ἐπιθεὶ *Denifle*, Chart. Univ. Paris 2, 418 Ἑξ. — *J. Verweyen*, Das Problem der Willensfreiheit in der Scholastik. 1909. — *P. Duhem*, Le système du monde 1916. 4, 103 Ἑξ. — *J. Koch*, Die Jahre 1312—1317 im Leben des Durandus de S. P. Miscellanea Fr. Ehrle 1, 265 Ἑξ. καὶ *Xenia Thomistica* 3, 327 Ἑξ.

² Πλὴν τῶν εἰρημένων δύο ἀνδρῶν προσίκει νὰ μνημονευθῶσιν ὃς συγγενεῖς αὐτοῖς περὶ τὴν διανόησιν δὲ *Ιάκωβος* δ ἐκ *Metz* καὶ *Ἐρρίκος* δ *Ηαρελαγ*, συγγραφεῖς ὑπομνημάτων καὶ ἐν πολλοῖς ἐναντίοι πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Θωμᾶ.

³ Ἡ ὑπὸ τοῦ *J. Hofer* γενομένη κριτικὴ ἔρευνα μετέβαλε πολλὰ τῆς τέως κρατούσης βιογραφίας τοῦ φιλοσόφου.

⁴ Ἐξεδόθη ἐν Στρασβούργῳ τῷ 1483.